



BEÇİN 1998 KAZISI¹

Rahmi Hüseyin ÜNAL*

1998 yılı kazı sezonunda, 1997 yılında tamamı temizlenemeyen Büyük Hamam'ın soyunmalığında ve bu yapının 80 m. kadar güneydoğusunda yer alan, kazı öncesi türbe olduğunu tahmin ettiğimiz yapı kalıntısında çalışılması planlanmıştı. 10 Temmuz 1998 Cuma günü hazırlık çalışmalarına; 13 Temmuz Pazartesi günü de Büyük Hamam ve Türbe'de, kazı ve temizlik çalışmalarına başlandı.

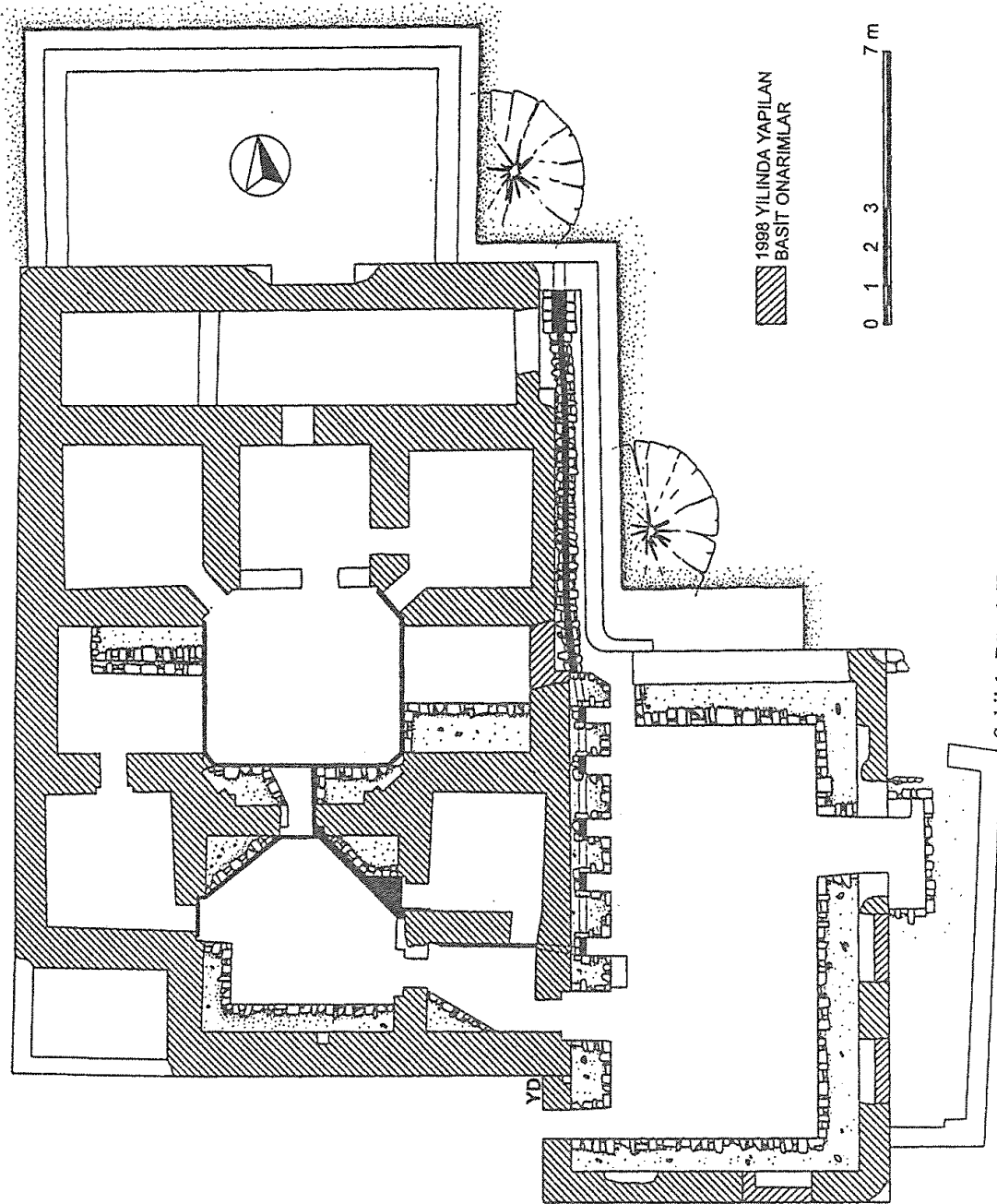
Büyük Hamam Soyunmalık Mekanı Kazısı: Büyük Hamam'da, soyunmalık kısmı duvarlarının üst kesimi tahrip olmuş, duvarlarda yer yer büyük delikler açılmış durumdaydı (Res. 1). Bu nedenle, geçen yılki çalışmalar, soyunmalığın doğu ve güney duvarlarına 2 m. kala durdurulmuş, kazının *konservasyon* işlemleriyle birlikte yürütülmesi planlanmıştı. Kazıya, soyunmalık doğu duvarının iki yanında aynı anda başlandı. Doğü duvarının dışında, duvardan 2 m. 20 cm. uzaklıkta, kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir başka duvara rastlandı (Res. 2, Şek.1). Soyunmalığın doğu duvarından daha kısa olan bu duvar , 50 cm. kalınlıktaydı. Duvarın kuzey ucu, soyunmalığın kuzeydoğu köşesi yakınlarına kadar uzanıyordu. Güney ucunun ise, soyunmalığın güneydoğu köşesine 145 cm. uzaklıkta 90°lik bir açı ile batıya yöneldiği

* Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

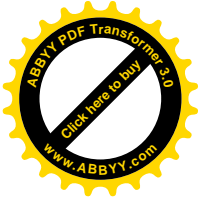
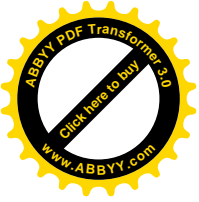
¹ 1998 yılı kazı çalışmalarının yürütülmesinde değerli yardımlarını gördüğüm *Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü* yetkililerine; *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü* yetkililerine; Muğla Valisi Sayın *Cemil Serhatlı*'ya; Milas Kaymakamı Sayın *Ayhan Boyacı*'ya; Muğla Kültür Müdürü Sayın *Hikmet Öz*'e; başta Müze Müdürü Sayın *Erol Özen* olmak üzere Milas Müzesi elemanlarına; Milas Mal Müdürü Sayın *Murat Toy*'a; Milas Özel İdare Müdürü Sayın *Özgen Göncü*'ye; Beçin Belediye Başkanı Sayın *Önder Tireli* ve Belediye çalışanlarına; Milas Tapu Kadastro Müdürü Sayın *Niyazi Pınar*'a; Eczacıbaşı Seramik Sanayii Genel Müdürü Sayın *Yüceer Göver*'e; Eczacıbaşı Seramik Sanayii Milas Bölge Müdürü Sayın *Ali Türkistanlı*'ya; Milas Orman İşletme Şefi Sayın *Halil Bahçeci*'ye; Milas Belediyesi Tazim Satış Mağazası (TANSA) Müdürü Sayın *Zafer Pınarlık*'a; Ege Üniversitesi Rektörü ve Güçlendirme Vakfı Başkanı Sayın *Prof. Dr. Refet Saygılı*'ya; Ege Üniversitesi Rektör Yardımcısı Sayın *Prof. Dr. Gönül Öney*'e; Ege Üniversitesi Sağlık, Kültür ve Spor Dairesi Başkanı Sayın *Cihangir Soygöl*'e; Kazı Komiserimiz Sayın *Nuray Damlacı*'k'a ve burada isimlerini tek tek sayamadığım dostlarım ve çalışma arkadaşlarıma candan teşekkürlerimi sunuyorum. Bir bölüm çalışması olarak yürütülen bu kazıya katılan, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü elemanları, güçlükleri aşmamda bana yardımcı oldular. *Yard. Doç. Dr. Yekta Demiralp*; *Öğr. Gör. Aydoğan Demir*; *Araş. Gör. Şakir Çakmak*; *Araş. Gör. Ertan Daş*; *Araş. Gör. Sedat Bayrakal*; *Araş. Gör. Sevinç Gök*'ün çaba ve katkılarını minnetle anıyorum.

Rahmi Hüseyin Ünal

ve soyunmalık doğu duvarına ulaştığı görüldü. Soyunmalık ana cephesi önünde, böyle bir duvara niçin ihtiyaç duyulmuştu? İlk inşa edildiği zaman da bugünküne yakın bir



Şekil 1 - Büyük Hamam. Sekiler ve atık su kanalları. (Röfve ve çizim: Y. Demiralp)



Beçin 1998 Kazısı

yüksekliğe sahip olduğunu düşündüğümüz bu duvarın işlevi, hamamın üzerinde yer aldığı arazinin topoğrafyasıyla açıklanabilmektedir. Arazi, güneyden kuzeye doğru belirgin bir şekilde eğimlidir. Soyunmalık batı girişinin eşik kotundan anlaşıldığına göre, hamamın güneyinde toprak seviyesi, yaklaşık 1.5 m. yükselmiş durumdadır. Külhanın zemin kotu ile soyunmalığın güneyindeki orijinal zemin kotu arasındaki fark, 1.5 m.yi aşmaktadır. Pek çok hamamda olduğu gibi, ısı kaybını bir miktar azaltabilmek amacıyla, mekanların zemin kotu, dıştaki zemin kotundan belirgin bir şekilde düşük tutulmuştur. Yukarıda da işaret ettiğim gibi, Büyük Hamam'ın üzerinde yer aldığı arazi, güneyden kuzeye doğru eğimlidir. Bu nedenle, hamamın doğu duvarı boyunca akan yağmur sularının, düşük kottaki soyunmalık içine dolması tehlikesi vardır. Bu tehlikeyi önlemek üzere, soyunmalık girişinin eşiği, sokak zemininden biraz yüksek tutulabilirdi. Bu durumda, düşük kottaki soyunmalık zeminine merdivenlerle inilirdi. Ancak böyle bir çözüm yerine, dışta, soyunmalık girişinin doğu ve güney tarafına, yaklaşık 1,5m. yüksekliğinde bir duvar inşa edilmiştir. Soyunmalığa giriş, kotun en düşük olduğu kuzey kesiminden sağlanmıştır.

Çalışmalar ilerledikçe, soyunmalık duvarı üzerindeki üç gedikten en kuzeydeki, soyunmalık girişine ait olduğu kesinleşti (Res. 3). Giriş kapısının söveleri tahrip olduğu için, giriş açıklığının eni tam olarak saptanamadı. Ancak dışarıda, giriş açıklığının kuzeyinde, soyunmalığın doğu duvarına yaslanan iki basamaklı merdiven, soyunmalık girişinin burada olduğunu kanıtlıyordu (Bk.Res. 3).

1997 yılı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan soyunmalığın kuzey duvarına yaslanan sekinin, 90°lik bir açı yaparak, soyunmalık girişine kadar devam ettiği görüldü¹ (Bk. Şek. 1). Yaklaşık giriş açıklığı eninde bir boşluktan sonra, soyunmalığın doğu duvarına bitişik bir diğer sekinin güneydoğu köşesine kadar devam ettiği ve soyunmalığın güney duvarını izleyerek güneybatı köşesine ulaştığı anlaşıldı (Res. 4). Soyunmalığın batı duvarının, hamam kütesinden taşan ve güneye doğru devam eden kesimindeki gediğin, bir tahribat sonucu oluşmadığı anlaşıldı. Toprak dolgu tamamen boşaltıldığında, güney duvarı boyunca uzanan seki ile, aralık mekanı giriş kapısının hemen güneyindeki seki arasında, özensiz bir işçiliğe sahip, üç basamaklı bir merdivene rastlandı (Res. 5). Bu merdiven basamakları, burada ikinci bir kapının bulunduğunu açıkça kanıtlıyordu. Ancak bu giriş, soyunmalığın doğu duvarı üzerindeki girişten, belirgin bir şekilde daha dardı (doğu girişi: 140 cm; batı girişi: 72 cm.). Yaklaşık olarak saptanabilen eşik seviyesi, güney cephesinde toprak seviyesinin 1 m. 50 cm. kadar yükseldiğini gösteriyordu.

Soyunmalığın doğu duvarının güney kesimi ile güney duvarının tamamının ana kaya üzerine oturduğu anlaşıldı. Ana kayanın düzensiz girinti çıkıntıları, sekilerle bir miktar giderilmeğe çalışılmışsa da, sekilerden taşan çıkıntılara fazla müdahale edilmemişti.

¹ Soyunma sekileri Selçuklu dönemi hamamlarında da görülmektedir. Sekilerin kenarlarını oluşturan duvarlar örüldükten sonra, içleri toprak doldurulmakta ve üzerleri ahşap bir döşeme ile örtülmekteydi. Sekilerin enleri yaklaşık 150 cm.dir (Bk. Y. Önge, *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara, 1995, s. 22.).



Rahmi Hüseyin Ünal

Türk hamamlarında, soyunmalık mekanının ayrı bir kütle olarak düşünüldüğü, hamama bitişik inşa edilmesine rağmen ana gövdeye bağlanmadığı örneklerle sıkça rastlanmaktadır. Bu hamamlarda, soyunmalık mekanı, hemen daima, ahşap bir tavan ve toprak dam ile örtülüdür. Düz toprak dam, kargir örtüye kıyasla daha hafif olduğundan, soyunmalığın duvarları, hamamın kargir örtülü diğer kesimlerinin duvarlarından daha incedir.

Ahşap üst örtülü soyunmalıklar, genellikle sade yapılı veya küçük boyutlu taşra hamamlarında tercih edilmiştir. Soyunmalık duvarlarının, hamamın ana kütlelerinin duvarlarına bağlanmamış olması ve ahşap üst örtünün fazla dayanıklı olmaması nedeniyle, toprak damlı soyunmalıkların pekçoğu, bugün büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. *Büyük Hamam* gibi özenli bir işçiliğe sahip büyük boyutlu bir hamamda, soyunmalığın niçin bir kubbe veya tonozla örtülmediği sorusu akla gelmektedir.

A. Arel, Beçin Büyük Hamam'da, soyunmalık mekanının üzerinin, yan yana iki kubbeyle örtülü olduğunu düşünmektedir¹. Ancak, R. Duran'ın da haklı olarak işaret ettiği gibi, soyunmalığın duvarları, bir kargir örtüyü taşıyamayacak kadar ince ve yüksektir². Kaldı ki, biri soyunmalığın güney yarısını, diğeri de kuzey yarısını örtecek olan bu kubbeleri birbirinden ayırması gereken kemere ait en ufak bir iz mevcut değildir. Bu nedenle, 1997 yılı çalışmaları sırasında soyunmalık zemininde bulduğumuz kaidenin, ahşap tavanı destekleyen ahşap (?) sütunun üzerine oturtulduğu kaide olduğu tahmin edilmiştir.

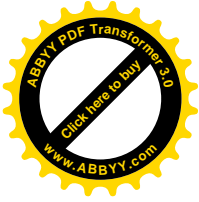
Ahşap direklerle desteklenen ahşap bir tavanla örtülmüş soyunma mahallerinin Anadolu'daki en eski örneği, muhtemelen Ani'deki *Menûçehr Hamamı*'nın (XII. yy. ilk yarısı) soyunmalığıdır³. Dikdörtgen planlı, ahşap tavanlı soyunmalıklarda, ahşap destekler, dikdörtgenin kısa kenarlarını ortalamayan bir doğru boyunca yerleştirilmekteydi. Bu destekler üzerine ana kirişler; ana kirişler üzerine de talî kirişler oturtulmaktaydı. Talî kirişlerin bir uçları ana kirişlere, diğer uçları da dikdörtgenin uzun kenarlarını oluşturan duvarlar üzerine oturtuluyordu⁴. 1997 kazı kampanyası sırasında, soyunmalıkta ortaya çıkarılan devşirme kaidenin, *in situ* olup olmadığı kesin olarak anlaşılamamaktadır. Zira, üzerlerine ahşap desteklerin oturtulduğu kaidelerin temeli yoktur. Bu nedenle, zemine tutturulmamış olan bu kaidenin, yerinin değişmiş olması mümkündür. Kaidenin yerinin değişmemiş olduğu düşünülse bile, oldukça büyük boyutlu bu soyunmalığın tavanını destekleyen en az bir desteğin daha olması gerekir. Ancak, 1998 kazı sezonunda soyunmalık tamamen temizlendiği halde, ikinci bir

¹ A. Arel, "Menteşe Beyliği Devrinde Peçin Şehri", *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, I, (1968), s. 86, şek. 9.

² Bk. R. Duran, *Menteşe Beyliği Mimarisi*, I, İzmir, 1995, s. 262 (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi).

³ Bk. Y. Önge, *a. g. e.*, s. 20; K.Balkan, "Ani'de İki Selçuklu Hamamı", *Anadolu (Anatolia)*, XII(1968), s.38-57.

⁴ Y.Önge, *a.g.e.*, s.20.



Beçin 1998 Kazısı

kaideye rastlanmamış olması, diğer kaide veya kaidelerin tahrip olmuş veya taşınmış olabileceklerini hatıra getirmektedir.

Soyunmalık girişinin söveleri ve üst kesimi tamamen tahrip olmuş durumdadır (Bk. Res. 4). Giriş açıklığının hemen kuzeyinde, duvarın iç kesiminde görülen girinti, bir göçme sonucu oluşmuş izlenimi vermektedir (Bk. Res. 3, soldaki niş). Ancak, dikkatlice bakıldığında, girintinin dip duvarının, sağ yan kenarından bir kesiminin ve alt kenarının oldukça düzgün olduğu görülmektedir. İşte bu verilerden hareket ederek, doğu duvarı üzerindeki bu girintinin bir niş kalıntısı olabileceğini düşündük. Doğu duvarında, bu girinti dışında üç gedik daha mevcuttu. Duvarın iç ve dış kesimindeki toprak ve moloz yığını temizlendiğinde, gediklerden en kuzeydeki, söveleri tahrip olmuş giriş açıklığı olduğu anlaşıldı. Bu açıklığın iç kesiminde sekilerin kesintiye uğraması, dış kesiminde yer alan merdiven basamakları (Res.6), soyunmalık girişinin burada olduğunu kesin olarak kanıtlıyordu (Bk. Res. 2). Duvarın güney yarısında yer alan diğer iki gediğin konumları dikkat çekiciydi. Bu iki gedik arasındaki uzaklık, soldaki gediğin kapı açıklığına, sağdaki gediğin de güneydoğu köşesine olan uzaklığına yaklaşık olarak eşitti. Gediklerin alt kenarları da, duvarın kuzey ucunda yer alan ve bir niş olduğunu tahmin ettiğimiz girintinin zemini ile yaklaşık olarak aynı kottaydı. Bu verilerden hareket edilerek, doğu duvarı üzerinde, giriş açıklığı dışında kalan üç gediğin de birer niş kalıntısı oldukları sonucuna varıldı. Bu nedenle, konservasyon işlemi sırasında, gediklerin sadece dışa bakan kesimleri örüldü ve her iki gedikte de, kuzeydeki niş derinliğinde bir girinti bırakıldı.

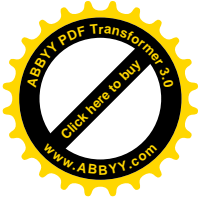
Soyunmalığın güney duvarı üzerinde de, ikisi büyük, biri küçük üç gedik mevcuttu (Res.7). Gediklerden ortadaki üst kesimindeki duvar, tamamen tahrip olmuş durumdaydı. Duvarın doğu ucundaki gediğin bir kuru duvarla kapatıldığı, gediği kısmen örten büyük taş bloklardan anlaşılmaktaydı. Batı ucundaki gedik ise, düzensiz bir yarık şeklindeydi. Bu yarığa içten bakıldığında, burada da bir niş bulunduğu izlenimi ediniliyordu. Nişin zemin kotu, doğu duvarı üzerindeki nişlerin zemin kotuyla aşağı yukarı aynıydı. Ancak nişin yan kenarları ve üst kesimi tahrip olmuştu. Bu niş ile duvarın doğu kesimindeki gediğin simetrik bir konumda olmaları, bu gediğin de, soyunmalığın doğu duvarı üzerindeki iki gedik gibi bir niş olması gerektiğini düşündürdü. Bu nedenle, konservasyon işlemi sırasında, gediğin sadece dışa bakan kesimi kapatılarak, burada kenarları tahrip olmuş bir nişin varlığı hissettirilmeğe çalışıldı (Res. 8).

Y. Önge, hamamların soyunmalık duvarlarındaki nişlerin, XVI. yüzyıldan itibaren görülmeğe başladığını söylemektedir¹. Gerçekten de Edirnekapı *Mihrimah Hamamı* (İstanbul)²; *Manisa Sultan Hamamı*³ gibi XVI. yy. örneklerinde daha sık görülen bu nişlerin, oldukça erken tarihli bir örnekte görüldüğünü de yine Y. Önge

¹ Ay. es., s. 22.

² Plan için bk. H. Glück, *Probleme der Nölbungsbauses Die Bäder Konstantinopels*, Wien, 1921, s. 72, Abb. 32.

³ Plan için bk. Y. Önge, *a. g. e.*, s. 17, şek. 6.



nakletmektedir¹. Büyük Hamam soyunmalığındaki gediklerin tahrip olmuş pencere açıklıkları olması pek mümkün görünmemektedir. Zira, doğu cephesi ortalarında, bir mazgal pencerenin izi açıkça seçilebilmektedir. Güney duvarı üzerinde de, duvarın üst kesimindeki gediğin bir mazgal pencere kalıntısı olması güçlü bir olasılıktır (Bk. Res.8). Kaldı ki Anadolu'da, Selçuklu dönemi hamamlarının soyunmalıklarında ıfık, mazgal pencerelerden ve üst örtü üzerine yerleştirilen ıfıklıklar veya aydınlık fenerlerinden sađlanmıřtır². Soyunmalıklarda normal seviyede pencerelere, XV. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır³.

Soyunmalık mekanının sonradan inşa edildiği anlaşılmaktadır. Soyunmalık batı duvarı üzerinde, batıya açılan talî kapının hemen sağında görülen bitişme çizgisi, bu konuda hiçbir şüpheye yer bırakmamaktadır⁴. Bitişme çizgisi üzerinde, kazılar sonucu ortaya çıkan duvar içindeki dikey oyuntunun, su künkü yuvası olduğu düşünölmüştür. Nitekim dışarıda, ılıklığın güney duvarı boyunca yürütölen sondajda, künklerin bir kısmı sağlam olarak ele geçirilmiştir. Hamamın güneybatı köşesindeki su deposuyla irtibatlı olduğu görölen bu künkler, soyunmalık zemininden yaklaşık 2 m. yükseklikte. ılıklık ve aralığın güney duvarı boyunca doğuya doğru ilerlemektedir. Soyunmalık duvarı içinde, 90°lik bir açıyla zemine ulaşan künklerin, soyunmalık zemininin altında kuzeydoğuya yöneldiği anlaşılmaktadır (şek. 2). Soyunmalığın ortalarında rastlanan dikey konumdaki künk parçası, yukarıda sözünü ettiğim künklerle bağlantılıydı. Nitekim, soyunmalık ortasındaki dikey künk parçasının hemen altında, soyunmalık talî girişi yönünde uzanan bir yatay künk görölebilmektedir.

Soyunmalığın ortasında bulduğumuz dikey künk kalıntısı, burada bir havuz veya fiskiyenin bulunduğunu düşünörmektedir. Ancak bu künk dışında, bir havuza veya çanaklı bir fiskiyeye ait olabilecek herhangi bir ize rastlamadık. Soyunmalığın ortasında, havuzun bulunması gereken kesimde, mermer zemin döşemesinin önemli ölçüde tahrip olduğu görölmektedir. Kare veya daha çok kenarlı, düzgün prizma şekilli olduğunu düşünöbileceğimiz havuzun haznesi, yekpare mermerden oyulmuş olabileceği gibi, dikdörtgen şekilli kalınca mermer plakaların demir kenetlerle birbirine

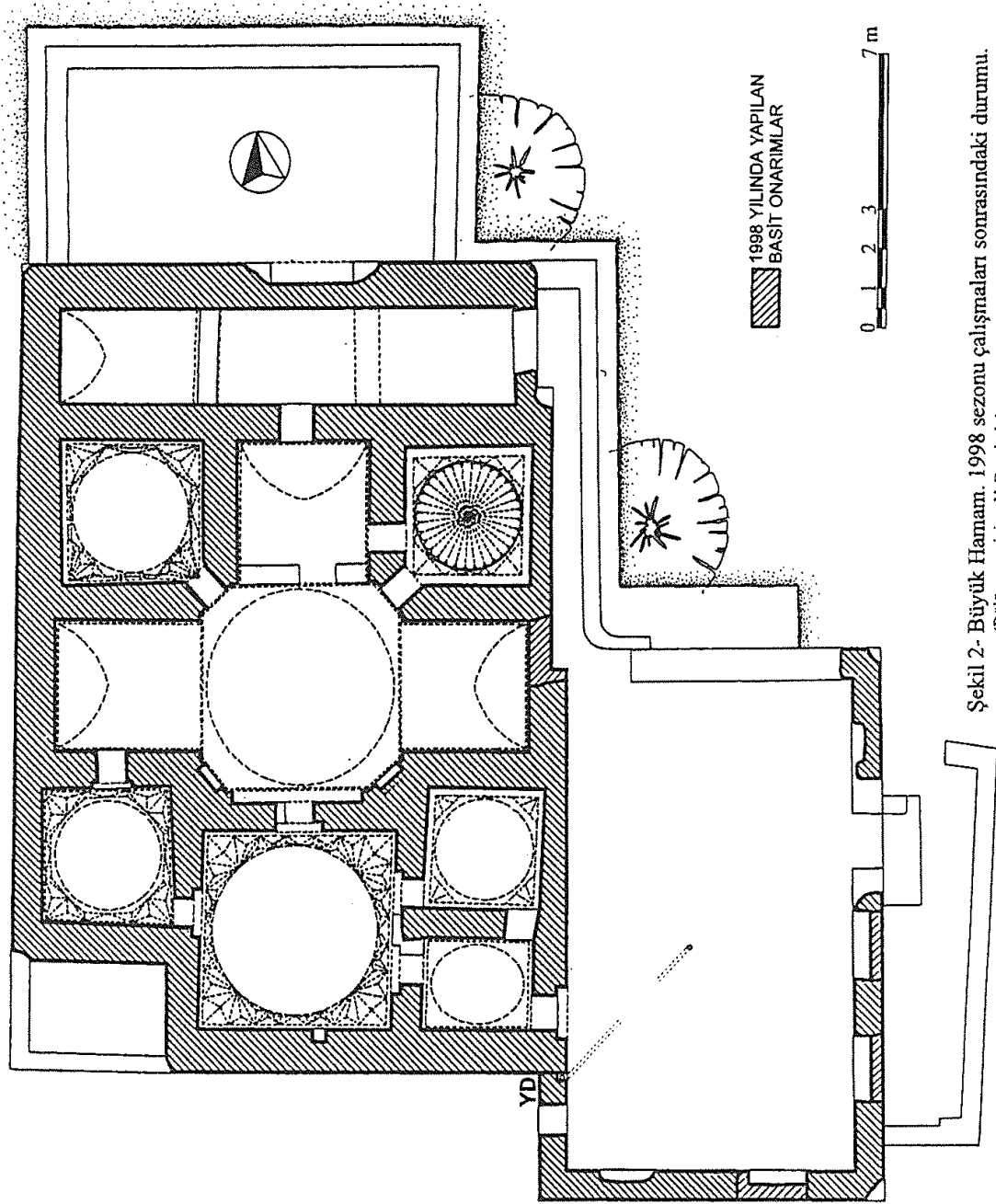
¹ Gerçekten de, Mardin'de **Maristan Hamamı**nın (1108-1123 tarihleri arası) soyunmalık kısmında çok sayıda elbise nişi görölmektedir (Bk. *ay. es.*, s. 96 ve s. 101, şek. 1.).

² Bk. *ay. es.*, s. 19; Y. Önge, "Eski Türk Hamamlarında Aydınlatma", *Vakıflar Dergisi*, XII, (1978), s. 126.

³ Y. Önge, *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl...*, s. 78.

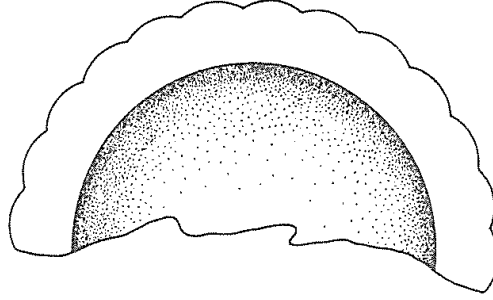
⁴ Y. Önge, soyunmalık ile hamamın diğer mekanları arasında görölen bitişme çizgisinin (dilatation), inşaat evreleri ile ilgili olabileceğini söylemekte, Selçuklu dönemi kervansaraylarında da, daha sonra inşa edilen avlular ile önce inşa edilen ahırlar arasında benzer bitişme çizgileri göröldüğünü ifade etmektedir (Y. Önge, *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl...*, s.21). Ancak hanlarda, ahır kısmının önce inşa edilmesinin mantıklı bir nedeni vardır. Avludan önce inşa edilen ahır kısmı tamamlanır tamamlanmaz han çalışmaya başlayabilmekte, bir yandan da avlunun inşaati devam etmektedir. Oysa ki, hamamlarda soyunmalık mekanı, hanlardaki avlu gibi vazgeçilebilecek bir mekan değildir. Soyunmalığı olmayan bir hamamı çalıştırmak neredeyse imkansızdır.

Beçin 1998 Kazısı



tutturulmasıyla da oluşturulmuş olabilir. Ancak bu kesimde zemin döşemesinin tahrip olmuş olması, kesin bir fikir öne sürmemize imkan vermemektedir. 1997 kazıları sırasında, "ılıkılık" mekanında ortaya çıkarılan yeğpare mermerden çanaklı fiskiyenin,

soyunmalıktan ılıklığa taşınmış olabileceği hatıra gelmektedir¹. Ancak, ılıkılık mekanının ortalarında da, bir fiskiyeyi beslediğini tahmin ettiğimiz bir su kanalı çıkışı bulunmaktadır. Bu nedenle, 1997 sezonunda, soyunmalığın kuzeybatı köşesine yakın bir yerde ortaya çıkarılan daire profilli, dış yüzeyi dilimli mermer parça, soyunmalık şadırvanının fiskiye çanağına ait olabileceği gibi, hamamın kurnalarından birine de ait olabilir (Res. 9) (Şek. 3).



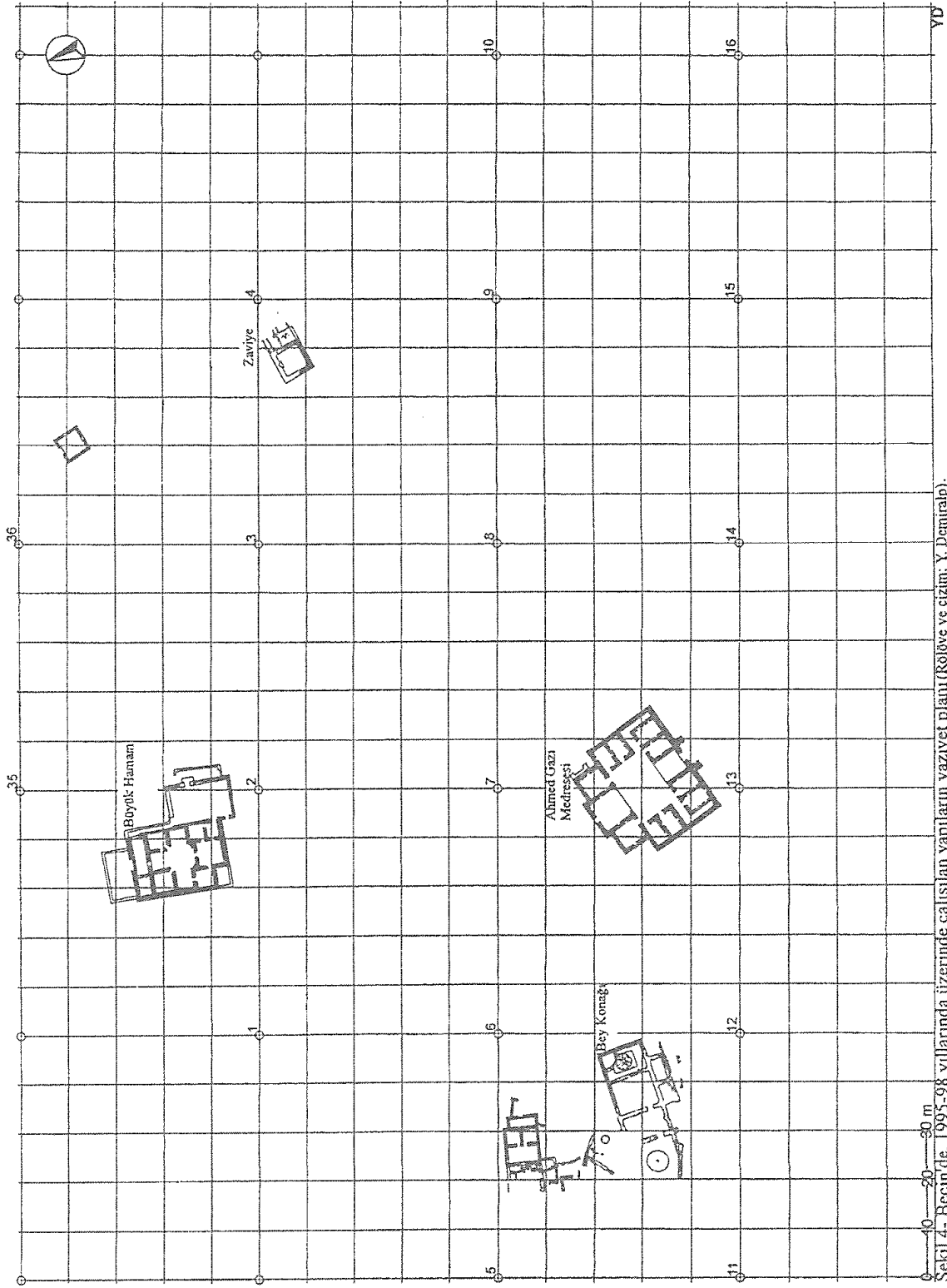
Şek.3- Büyük Hamam. Soyunmalıkta 1997 sezonunda bulunan fiskiye çanağının (?) üstten görünüşünün şematik çizimi (Çiz: S. Gök).

Soyunmalık şadırvanında açıklanmaya muhtaç noktalardan biri de, şadırvan haznesinden taşan suyun tahliyesi sorunudur. Bugün soyunmalık zemininde, şadırvan haznesinin bulunması gereken kesimde, herhangi bir kanal izi görülmemektedir. Gerçi ılıkılıkta da, ortadaki havuzdan taşan suları, sekilerin dibinden geçen atık su tahliye kanallarına sevkedecek bir kanal yoktur. Ancak bilindiği gibi ılıkılık, içinde yıkanılan, zemini ıslak bir mekandır. Bu nedenle, havuzdan taşan temiz suyun, ılıkılık zeminini ıslatmasında bir sakınca görülmemiş olabilir. Fakat soyunmalık için durum farklıdır. Havuzun suyunun soyunmalık zeminine yayılmasına izin verilmesi pek mantıklı görünmemektedir.

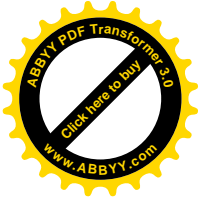
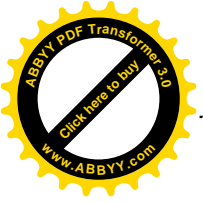
1999 kazı sezonunda, hamamın güneyindeki alanda kazı çalışmalarına devam edilmiştir. Batıdaki soyunmalık talî girişinin eşik kotundan hareket edilerek, hamamın inşa edildiği tarihte güney kesimindeki zemin kotunun saptanmasına çalışılmıştır. Bu girişin eşik kotunun, dışarıdaki zemin kotundan 1m. kadar daha düşük olduğu açıkça belli olmakla birlikte, bu girişe ulaşılmasını sağlayan merdiven basamaklarına ait olabilecek bir ize rastlanmamıştır.

¹ Hamamlarda genellikle soyunmalık mekanında rastladığımız şadırvanların suyu, zemin altından künklerle taşınmaktadır. Su, şadırvan havuzu ortasındaki kaidenin içinden yükselerek, çanağın merkezine yerleştirilmiş bir lüleden akar (Y. Önge, *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl...*, s. 43.). Hem soyunmalığında, hem de ılıkılığında birer şadırvan havuzu bulunan nadir örneklerden biri de, XV. yüzyıla tarihlenen Karaman Sekiz Çeşme Hamamı'nın erkekler kısmıdır (Plan için bk. *ay. es.*, s. 35, şek. 8.).

Beçin 1998 Kazısı



Şekil 4- Beçin'de, 1995-98 yıllarında üzerinde çalışılan yapıların vaziyet planı (Rölöve ve çizim: Y. Demiralp).



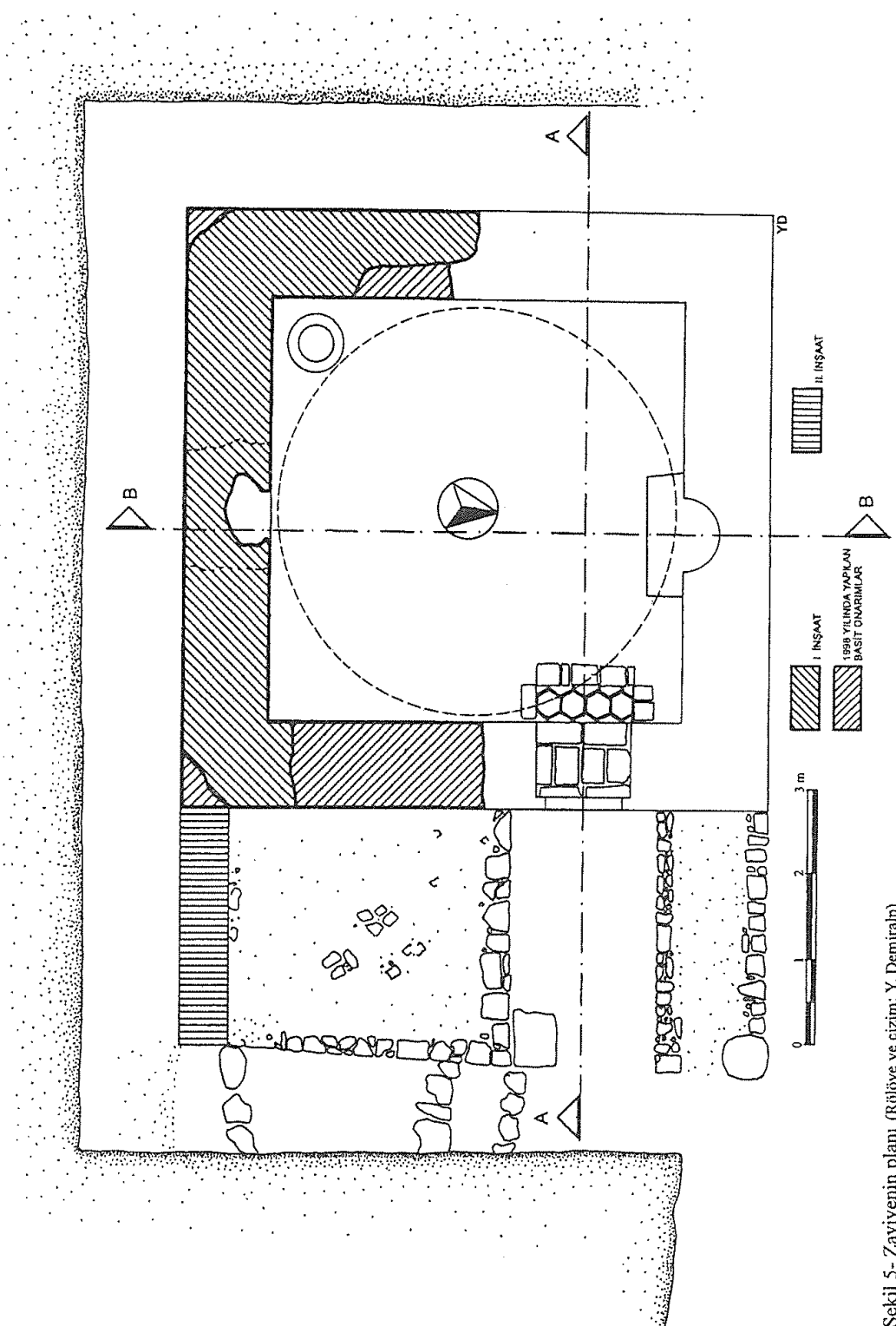
Zaviye Kazısı: Ahmet Gazi Medresesi'nin yaklaşık 80 m. doğusunda, bugünkü yoldan 20-30 m. kadar içerde, tarlalar içinde bir yapı kalıntısı dikkatimizi çekmişti (Şek. 4). Ağaçlar, makiler ve otlar, kalıntıyı öylesine istila etmişlerdi ki, güney kenarı dışında yapının diğer duvarlarını algılamak mümkün değildi (Res. 10). Güneybatı köşesine yaslanan asırlık bir karaağaç, bu kesimde önemli bir yıpranmaya neden olmuştu (Res. 11). Bir kubbe ile örtülü olduğu anlaşılan yapının çöken üst örtüsünün molozları, mekanın içini doldurmuştu. Bir diğer karaağaç, üst örtünün molozlarını kökleriyle bir ahtapot gibi sarmıştı.

Önce, yapının içindeki ve yakın çevresindeki çalılar ve otlar temizlendi. Güneybatı köşesindeki yaşlı karaağacın sadece dış köşeyi tahrip ettiği, içte, bu kesimin duvarlarında herhangi bir tahribata neden olmadığı görülünce, ağacın kesilmesine karar verildi. (Bk. Res. 11). Karaağacın köklerinin yaptığı tahribatı görmek ve kesimini kolaylaştırmak amacıyla, yapının güney ve batı duvarları boyunca, yaklaşık 100 cm. eninde bir hendek açıldı. Arazinin kuzeye doğru doğal eğimi gözönünde tutularak, bu cephelerde zemin kotu fazla düşürülmedi. Yapının güneyindeki tarladan yağmur suları ile sürüklenebilecek toprağın, özellikle güney duvarına paralel açmayı doldurmasını engellemek amacıyla, açmanın güney kenarı boyunca bir kuru duvar örüldü.

Mekanın kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki pandantifler, iri bloklar halinde mekanın içini doldurmaktaydı (Bk. Res. 10). Molozlar temizlendikten sonra, içte biriken toprak da dikkatlice elenerek boşaltıldı (Şek. 5). Yapının kuzey yarısı, büyük ölçüde tahrip olmuştu. Bu kesimde, duvarların ancak 40-50 cm.lik bir kesimi ayakta kalabilmişti. Beklentilerimizin aksine, giriş açıklığının kuzey duvarı ortasında değil, doğu duvarının kuzey ucunda yer aldığını gördük (Res. 12). Kazı ilerledikçe, kuzey duvarı ortasında, yarım daire planlı bir niş şekillenmeğe başladı (Res. 13). Bunun bir mihrap nişi olması, bulunduğu yön nedeniyle mümkün değildi. Zemini, mekanın zeminine çok yakın olduğundan, bir dolap nişi de olamazdı. Mekanın zemin kotuna yakın kesimlerde, nişin içinde ve önünde bol miktarda küle rastlanması; nişin önünde boyu 150 cm., eni 40 cm., yüksekliği de 15 cm. olan bir küçük sekinin ortaya çıkması, bunun bir ocak nişi olduğunun kesin kanıtlarıydı. Ocak nişinin, yapının daha sonraki kullanımı sırasında açılmış olabileceği veya burada mevcut bir giriş açıklığının örülerek bir ocak şekline dönüştürülmüş olabileceği ihtimalleri gözönüne alınarak, nişin bulunduğu kesimdeki duvar dokusu dikkatlice incelendi. Dış cephede, nişin bulunduğu kesimde, bir onarıma işaret edebilecek herhangi bir ipucuna rastlanmaması, bir geç dönem tadilatı ihtimalini ortadan kaldırıyordu.

Doğu cephesinin kuzey ucundaki giriş açıklığında da herhangi bir değişiklik yapılmamış olduğu anlaşıldı. Giriş açıklığının yan yüzleri ve söveleri düzgün kesme taştandı (Res. 14). Eşik zeminine de düzgün kesme taşlar döşenmişti. Bu kesme taş zemin, duvar kalınlığına yakın genişlikteydi. Giriş açıklığının 115 cm x 45 cm.lik bir bölümü, düzgün altıgen şekilli döşeme tuğlalarıyla kaplıydı (Res. 15). Ancak, zeminin tamamının tuğlalarla kaplı olmadığı anlaşıldı. Bu dikdörtgen alanın üç

Beçin 1998 Kazısı



Şekil 5- Zaviyenin planı (Rölöve ve çizim: Y. Demiralp)



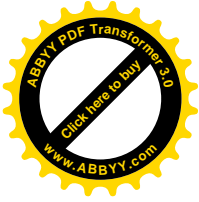
Rahmi Hüseyin Ünal

kenarına, düzgün kesme taşlar sıralanmıştı. Kesme taşların çoğu yerinde değildi. Ancak zemindeki harç üzerinde izleri görülebiliyordu. Mekanın içindeki toprak zeminin, bu kesme taşların üst hizasına kadar doldurularak yükseltildiği anlaşılıyordu. Fakat zeminde oluşacak 10-15 cm.lik böyle bir yükselme sonucunda ocağın önündeki seki, mekanın toprak zemini ile aynı seviyeye geliyordu. Bu durumda da ocak önüne bir seki inşa edilmesinin bir anlamı kalmıyordu. Ocak zemininde biriken küllerin süpürülerek atılması işlemi sırasında, ocağın yumuşak zeminindeki bir miktar toprağın da atılabileceği ve ocak zemininin zamanla çukurlaşabileceği düşünülmüş ve zemin kalınca bir harç tabakasıyla kaplanmış olmalıydı. Sekinin batıdaki kısa kenarının gönyede olmaması, mekanın toprak zemini ile aynı seviyede olması planlanan sekinin inşasına fazla özen gösterilmemiş olmasına bağlanabilirdi (Bk. Şek. 5).

Yapının doğu cephesinde, 4 m. genişliğinde bir alanda kazıya devam edildi. Doğu cephesi boyunca uzanan, kenarlarına taş duvar örülerek oluşturulmuş bir seki ortaya çıkarıldı (Res. 16). Giriş açıklığı ekseninde, 170 cm. genişliğinde bir koridor oluşturulmuş ve zemini, iki yandaki sekilerden 15 cm. kadar düşük tutulmuştu. Sekinin doğusundaki alanda, doğu-batı yönlü üç adet basamağa rastlandı. Yapının güney duvarı, sekinin güney kenarını tamamen kapatacak şekilde doğuya doğru devam ediyor, sekinin bittiği hizada düzgün bir kenarla sona eriyordu. Bu duvara bitişen başka herhangi bir temel izi de yoktu. Güney cephesinde, yapının duvarı ile bu duvar arasında bir bitişme çizgisi görülmüyordu. Ancak, aynı kesime kuzeyden bakıldığında, yapının duvarı ile, 50 cm. kadar daha ince olan bu duvar arasında bir bitişme çizgisi açıkça farkediliyordu. Yapının güney cephesinin doğu ucundaki köşe taşlarından, üst kesimdekilerin çoğu dökülmüştü. Alt kesimdeki köşe taşları da, sekinin güneyini kapatan ince duvar ile yapının güney duvarını birbirine bağlayacak şekilde yerleştirilmişti. Sekinin güneyindeki ince duvar, eğim nedeniyle kuzeye doğru akan yağmur sularını sekiden uzaklaştırmak amacıyla sonradan inşa edilmişti (Bk. Şek. 5). İnşaat sırasında, yapının güneydoğu köşesindeki köşe taşları sökülmüş ve sonradan inşa edilen duvar ile yapı duvarını birbirine bağlayacak şekilde yeniden yerleştirilmişti. Duvarın iç yüzünde ise böyle bir kaynaştırma işlemine gerek görülmemişti.

Güneydoğu köşesinin üst kesimindeki köşe taşlarının tamamına yakını sökülmüş durumdaydı (Res.17). Bu nedenle, sekinin güneyini kapatan ilave duvarın yüksekliğini saptamak mümkün olmadı. Giriş koridorunun kuzeyindeki sekinin kuzeydoğu köşesinde bulduğumuz devşirme bir kaide parçası ile güneydeki sekinin kuzeydoğu köşesine bitişik yaklaşık dikdörtgen şekilli iri bir taş blok, sekilerin bir sundurma çatı ile örtülü olabileceğini düşündürdü. Bu iki taş blok, sundurma çatının ahşap desteklerini oturtmak amacıyla yerleştirilmiş olmalıydı. Sundurma çatının güneydoğu köşesinin nasıl desteklendiği sorunu kesin olarak çözümlenemedi. Sekinin güney kenarı, buradaki duvar üzerine oturtulmuş olabilirdi. Ancak, duvarın fazla yüksek olmaması durumunda, sundurma çatının, duvarın doğu ucuna konacak uygun boyda bir ahşap destekle desteklenmiş olması da mümkündür.

Yapının güney duvarı ortasında, üst kesimde görülen gedik, muhtemelen bir mazgal pencereye işaret etmektedir (Res.18). Diğer cephelerde, duvarların önemli bir kesimi tahrip olduğundan, mazgal veya normal boyda muhtemel pencerelerin yerlerini



Beçin 1998 Kazısı

ve sayılarını saptamak mümkün olmadı. Mekanın kuzey kenarı ortasındaki ocak nedeniyle bu duvar üzerine, ocağın iki yanına iki dolap nişi yerleştirilmiş olduğunu düşünmek mümkün görünmektedir. Doğu ve batı duvarları üzerindeki muhtemel pencerelere ait sağlam bir ipucu elde edilememiştir.

Yapının güneybatı köşesinde, zemine gömülü durumda ele geçirilen mermer "dibek" in, yapının zaviye olarak kullanıldığı dönemden kalmış olabileceğini düşünmüyoruz (Res. 19). İçinde tahıl veya çeşitli bitki tohumlarının dövüldüğü dibeklerin toprağa gömülmesi, kullanım açısından uygun değildir. Dövülen malzemeye yabancı madde karışmaması için, dibegin ağız kenarlarının zemin kotundan yüksekte olması gerekir. Toprağa gömülmüş durumdaki bu dibek, başka bir amaçla kullanılmış olmalıdır. Yapı kısmen hasar görüp terkedildikten sonra, bir ara kümes veya ağıl olarak kullanılmış olabileceği, kenarları kırık bu dibegin de su yalağı görevi gördüğü akla gelmektedir. Nitekim dibegin yakınında ele geçen, üst kesimi kırık testi de, aynı amaçla kullanılmış olmalıdır.

Konservasyon Çalışmaları:

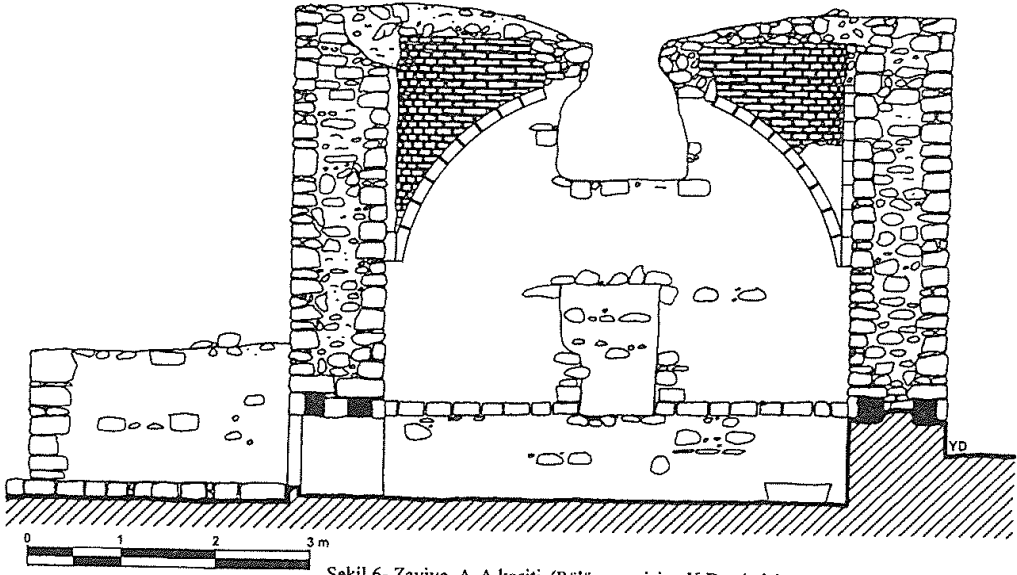
Yapının güneybatı köşesinde büyüyen karaağacın büyük ölçüde tahrip ettiği köşe taşları, yerlerine konularak yeniden örüldü (Res. 20). Aynı işlem, güneydoğu köşesinde de yapıldı. Ancak bu köşeye bitleştirilmiş durumdaki muhdes duvarın yüksekliği tam olarak tayin edilemediğinden, köşe taşları bilinçli olarak düzensiz bir şekilde yerleştirildi. Sundurma sekisinin en kuzeydeki kenarı biraz fazlaca tahrip olduğundan, sekinin yok olmasını engellemek amacıyla, kenar duvarları 20 cm. kadar yükseltildi.

Doğu duvarının zeminden itibaren 50-60 cm.lik bir kesimi sağlam kalabilmişti. Mekanın güneydoğu köşesindeki pandantifin doğu kenarının alt kesimi tahrip olduğundan, pandantif yıkılma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Duvardaki gedik, pandantifi alttan destekleyecek şekilde kapatıldı. Batı duvarının ayakta kalabilen kesimine de küçük eklemeler yapılarak sağlamlaştırıldı. Kuzey duvarı, doğu ve batı duvarlarının tahrip olmuş kesimleriyle aynı seviyeye gelecek şekilde bir miktar yükseltilerek, duvarların üzeri bolca harçla örtüldü (Bk. Res. 20). Maddi olanaksızlıklar nedeniyle, güney duvarı ile doğu ve batı duvarlarının sağlam kesimlerini harçla kapatarak korumaya alma işlemi yapılamadı.

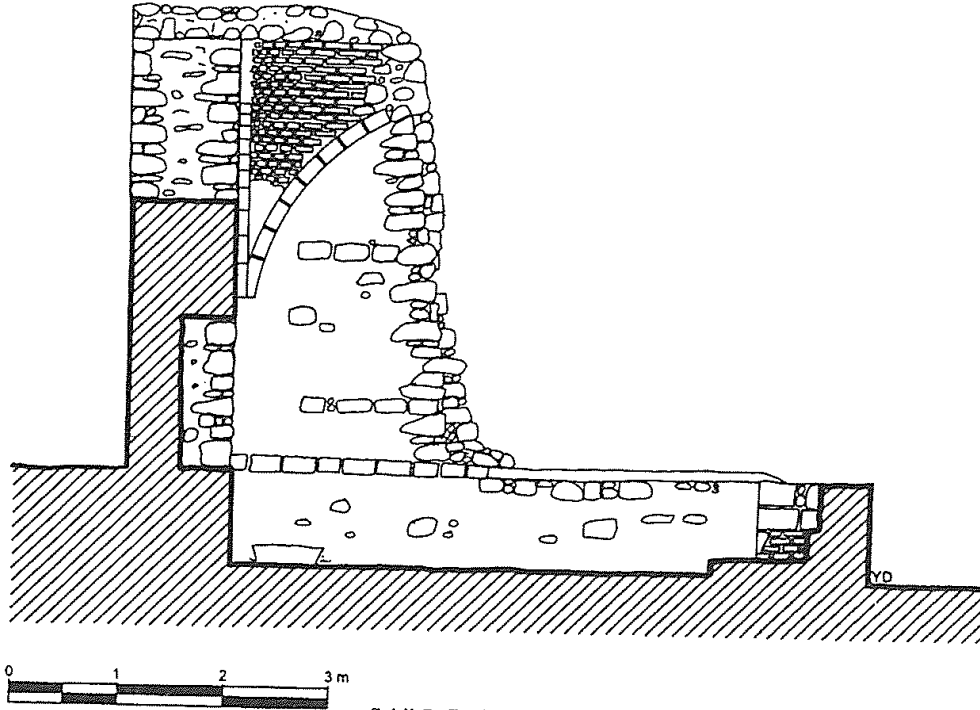
Değerlendirme:

Kubbeli kare bir mekandan oluşan ve önünde basit bir sundurması olduğu anlaşılan yapının, bir mescit veya türbe olmadığı kesin olarak söylenebilmektedir. Yapının konumu, mescit olarak kullanılmasına engel değildir. Mekanın, kabaca güney kenarı olarak adlandıracağımız giriş cephesinin solundaki duvar, yaklaşık olarak kible yönündedir (Res. 21). Ancak bu duvarın üzerinde bir mihrap bulunduğu dair herhangi bir ipucu yoktur. Duvar içindeki ahşap hatıl boşluğu, oyuntunun bulunduğu kesimde de

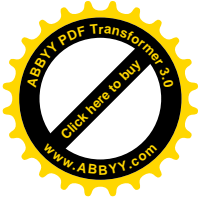
Rahmi Hüseyin Ünal



Şekil 6- Zaviye. A-A kesiti. (Rölöve ve çizim: Y. Demiralp)



Şekil 7- Zaviye. B-B kesiti. (Rölöve ve çizim: Y. Demiralp)



Beçin 1998 Kazısı

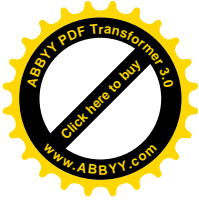
devam etmektedir (Şek. 6-7). Dolayısıyla, burada mevcut olduğu varsayılabilecek mihrap nişinin alt kesiminin sonradan örülerek doldurulmuş olabileceğini düşünmek mümkün değildir. Mihrabın bulunabileceği tek duvar bu olduğuna, mihrapsız bir mescid de düşünülmemeyeceğine göre, bu yapının bir mescid olmadığı sonucuna varılabilmektedir.

Kazı ve temizlik çalışmalarına başlamadan önce, toprak üzerinde görülebilen kalıntılar, yapının tek kubbeli kare bir mekandan oluştuğu izlenimini vermekteydi. Güney duvarı üzerindeki oyuntunun üst kesimi görülebiliyordu. Bu oyuntunun bir mihrap nişinin kavsarası olabileceğine pek ihtimal vermemiş ve yapının bir türbe olabileceğini düşünmüştük. Nitekim, temizlik çalışmaları ilerleyip, güney duvarı üzerindeki oyuntunun bir mihrap nişi olmadığı kesinleşince, yapının bir türbe olması ihtimalinin arttığını düşündük. Ancak kuzey duvarı üzerinde rastladığımız yarım daire planlı niş, bizi bu olasılığı tekrar değerlendirmeye sevketti. Kibleye zıt yönde bir duvar üzerinde yer alan bu nişin, bir dolap nişi olmadığı kesindi. Zira nişin zemini, oda zemininden sadece 15 cm. kadar yüksekti. Ayrıca nişin önünde, niş zemini ile aynı kotta, 140 cm. x 45 cm. boyutlarında bir seki mevcuttu. Kaldı ki, gerek bu seki üzerinde, gerekse mekan zemininin sekiye yakın kesimlerinde bol miktarda küle rastlanması, nişin bir ocak olduğunu kesin olarak kanıtlamıştı. Ocağın daha sonraki bir dönemde inşa edilmiş olduğunu düşündürecek herhangi bir ipucu olmadığına göre, bu mekanın, içinde gecelenen veya en azından uzunca bir zaman geçirilen bir yer olması gerekirdi. İçinde ocak bulunan bir türbe örneği bilinmediğine göre, yapının bir türbe olma olasılığı da ortadan kalkmış olmaktadır. Yine de herhangi bir şüpheye yer bırakmamak amacıyla, mekanın ortasındaki toprak zeminde, yaklaşık 1m. x 1m.lik bir alanda sondaj yapıldı. Orijinal zeminden 70 cm. kadar aşağıya inildiği halde, herhangi bir mezar kalıntısına veya kemik parçasına rastlanmadı.

Mescit ve türbe olasılıkları kesin olarak ortadan kalkınca, yapının hangi amaçla inşa edilmiş olabileceği sorusunu yanıtlamak gerekti. Kuzey duvarı üzerindeki ocak nişi, burasının içinde yaşanan ve büyük bir olasılıkla gecelenen bir mekan olduğunu gösteriyordu. Bitişinde herhangi bir başka mekanı bulunmayan, tek birimli bu yapının işlevi ne olabilirdi? Orta Çağ'da, "*gelip geçenlerin misafir edildikleri, yemelerinin içmelerinin sağlandığı bir zaviye*" olabilir miydi? Bu soruya sağlıklı bir yanıt verebilmek için, zaviyeler hakkında elde edebildiğimiz bilgileri kısaca gözden geçirmenin yararlı olacağını düşünüyorum.

Zaviye adı verilen yapıların işlevleri ve özelliklerine değinen araştırmacıların, birbirinden çok farklı sonuçlara ulaştıkları gözlenmektedir. Araştırmacılardan bazıları, bu yapıların basit birer mekan olduklarını söylemekte, bazıları da farklı işlevleri olan bir yapılar grubu olduklarını ileri sürmektedirler. Sözlükler, genellikle kelimenin dar anlamında birleşmektedirler¹. A. Gölpınarlı'nın "zaviye" tanımı da sözlüklerdekenden

¹ M. N. Özön: "Köşe, bucak.", "Bir sofunun ibadet için çekildiği تنها yer.", "Küçük tekke." (*Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Ankara, 1979, s. 911); M. Sertoğlu: "Tekkenin küçüğüne verilen ad. Bundan başka, geçit ve derbentlerde ve kervansarayların seyrek bulunduğu yerlerdeki misafirhanelere de zaviye denirdi." (*Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul, 1986, s. 372.); M. Z.



Rahmi Hüseyin Ünal

pek farklı değildir. Bu araştırmacı da zaviyeyi, "gelip geçen dervişlerin konaklaması için yapılmış bulunan tekkelere verilen addır." şeklinde tanımlamaktadır¹. Osmanlı mimarisine ilgili mevcut en kapsamlı yayının yazarı E. H. Ayverdi'nin "zaviye" tanımı da, yukarıdaki tanımlarla hemen hemen aynıdır².

Ö. L. Barkan'a göre ise zaviye, çok daha geniş kapsamlı ve büyük bir oluşumdur. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş döneminde Türk boyları, Batıya doğru göç etmeğe devam etmiştir. "Yeni bir memlekete yerleşen kolonizatör Türk dervişleri, hâlî ve tenha yerlerde, boş topraklar üzerinde bir nevi Türk manastırları olan zaviyeleri kurmuşlardır"³. "Zaviyelerin pek çoğu, boş toprak bulmak ve kendilerine yer ve yurt edinmek için gelip yeni açılan Rum memleketlerinde yerleşen muhacirler tarafından kurulmuştur"⁴. Özetleyecek olursak, Sayın Barkan'a göre "zaviye", bir yapı türü değil, bir yerleşim birimidir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulduğu yıllar için geçerli olan bu tanımın, çok geçmeden özel bir anlam kazandığı anlaşılmaktadır.

A. I. Doğan'ın "zaviye" tanımlaması da, Ö. L. Barkan'ın tanımına uymaktadır. Ancak Sayın Doğan, zaviyeleri, pek iyi anlaşılamayan bir nedenle, Tarikat Zaviyeleri ve Ahi Zaviyeleri olmak üzere iki ayrı grupta ele almaktadır⁵. Yazara göre zaviyelerin "..... bir oturma bölümlerinin yanı sıra böyle bir işlevin gerektirdiği yatakhane, gusulhane, ahır vb. bölümlerinin, ziyafetlerin düzenlenebilmesi için mutfak, kiler, kahve ocağı gibi kısımlarının olması gerektiğine göre, zaviyelerin bir yapılar topluluğundan veya bütün bu mekanları içeren büyük bir yapı ünitesinden oluşması sözkonusudur"⁶.

Ö. L. Barkan'ın zaviye tanımlamasını geliştiren C. Orhonlu, "hükûmetin, asayişin tehlikeli olduğu yerlerde, zaviyeler kurulmasını teşvik ettiğini" söylemektedir⁷. Böylece

zaviye; hücre, küçük oda demek olduğu gibi, mecaz yoluyla dünya âlem yerinde de kullanılır." (*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1971, C. III, s. 648); Şemseddin Sami Bey: "Açı, köşe, Tekke, din adamlarının itikâfa çekildikleri yer..." (*Türkçeden Fransızcaya Lûgat, Dictionnaire Turc-Français*, İstanbul, 1300/1883, s. 559.)

¹ A. Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul, 1977, s. 28.

² "... Zaviye ise bizde bunların en küçüğüdür. Kaamûs-ı Türkî'de "bir zâhidin ibadetle meşgul olmak üzere çekildiği tenhâhâne ve yâ kulûbe, küçük tekye ve yâ hanikaah" olarak iki ma'nâda tarif edilmiştir." (E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, I, İstanbul, 1989, s. 88.)

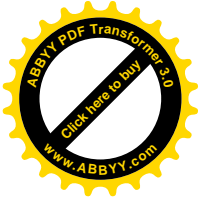
³ Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, II (1942), Ankara, s. 284.

⁴ *Ay. mak.*, s. 297.

⁵ A. I. Doğan, *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları*, İstanbul, 1977, s. 162-178 ve s. 239-251.

⁶ *Ay. es.*, s. 245.

⁷ C. Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, İstanbul, 1967, s. 96.



dervişler devlete ait görevlerden bir kısmını yükleniyor, gelip geçen yolculara hizmet ediyorlar, bunun karşılığında da bazı vergilerden muaf tutuluyorlardı¹.

A. Y. Ocak, "İslam dünyasında ilk zaviyelerin Miladi VIII. yüzyılın sonlarında ortaya çıktığını; "şeyh" adı verilen bir din adamının yönetiminde, belli bir dinsel görüşü paylaşan kimselerin bir arada yaşadıkları yer olduğunu" ifade etmektedir². XIV-XV. yüzyıllarda, bu kurumların, "şehir, kasaba ve köylerde veya yollar üzerinde kurulmuş oldukları, içinde belli bir tarikata mensup şeyh ve dervişlerin yaşadığı ve gelip geçen yolcuların bedava misafir edildikleri belli bir müesseseyi ifade ettikleri" belirtilmektedir³. Bu dönemde "ribat", "hankah", "buk'a", "imaret", "tekke" vb. terimleri birbirine yakın anlamlarda kullanılmışlardır⁴. "Hankâh", Orta Çağ'da genel olarak "zaviye" anlamında kullanılırken, XVI. yüzyılda, Osmanlı döneminde, "içinde tarikat kurucusunun türbesi de bulunan, merkez zaviyesi konumunda büyük bir bina" anlamındadır⁵. Orta Çağ'da, "ister şehir, kasaba ve köyde, ister dışarıda yollar üzerinde olsun" bu tür yapıların tümüne zaviye denmektedir. Ancak, XV. yüzyıldan itibaren şehirlerdeki abidevi çaptaki zaviyeler, "imaret" adıyla anılmaya başlamıştı⁶. Nitekim tabhaneli/zaviyeli camilerden bir kısmı, günümüzde de "zaviye" veya "imaret" adıyla anılmaktadır⁷.

M. F. Köprülü'den başlayarak, Ö. L. Barkan ve diğer araştırmacılar tarafından ortaya konan zaviye kavramının, XIV. yüzyıldan itibaren değişikliğe uğramaya başladığı, zaviye yapısının neredeyse "tabhane" ile eş anlamlı hale geldiği anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılda ise zaviyeler, gerçek işlevlerini tamamen yitirerek, "sadece bir takım tarikatlara bağlı müesseseler şeklini almağa başlamışlardır"⁸. XIV. yüzyıldan itibaren örneklerine rastladığımız Zaviyeli (Tabhaneli) Camiler, iâşe ve ibate hizmeti ile dini işlevi aynı çatı altında birleştiren ilginç mimari oluşumlardır. En az üç bağımsız mekanı olan bu yapılarda, iki yana simetrik olarak yerleştirilmiş olan zaviye/tabhane hücrelerinde görülen ocak ve raflar, bu mekanların içinde gecelenebilecek mekanlar olarak tasarlandıklarının kanıtıdır⁹.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını elde eden mahalli beyler, "kendi topraklarında yaşayan şeyhlerin maddi ve manevi nüfuzlarından faydalanmak yoluna gittiler ve zengin vakıflara dayalı yeni zaviyeler ve tekkeler

¹ Ay. yer.

² A. Y. Ocak, "Zaviyeler, Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme", *Vakıflar Dergisi*, XII (1978), Ankara, s. 247.

³ Ay. mak., s. 248.

⁴ Ay. yer.

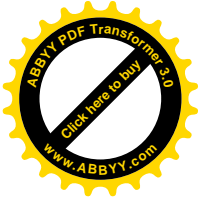
⁵ Ay. mak., s. 249.

⁶ Ay. mak., s. 250.

⁷ Bk. S. Eyice, S. Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İçtimâî Bir Müessesesi, Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 23, No. 1-2, İstanbul, 1963, s. 23.

⁸ Ay. mak., s. 30.

⁹ Ay. mak., s. 8.



Rahmi Hüseyin Ünal

*açtılar*¹. Babailik hareketine bağlı *Rum Abdalları* (Abdalan-ı Rum) zümresine mensup dervişler, Bizans'a komşu Aydınoğulları, Karasioğulları ve Menteşe Beyliği'ne yerleştiler². XIV. yüzyılın ilk yarısı içinde, Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Uzak Doğu ülkelerini dolaşan Gezgin İbn Batuta, Anadolu'da 30'a yakın kentte, değişik dervişlerin zaviyelerinde konuk edilmiştir.

Özetleyecek olursak, Anadolu'da Türk fethinin devam ettiği yıllarda, tenha yöreleri iskana açmak, yolların güvenliğine yardımcı olmak amacıyla, bir dervişin liderliğinde kurulan zaviyeler, Anadolu'nun kolonizasyonunda önemli bir rol oynamış sosyal-dini içerikli oluşumlardır. Erken dönemde ahırları, misafirhaneleri, eğlence/ayın odaları, yemekhane, kahvehane gibi mekanlarıyla adeta bir külliye hüviyetinde olan bu yapıların, zamanla basitleştikleri görülmektedir. Yerleşim merkezlerinde inşa edilenler genellikle, mekanları belli bir şemaya göre düzenlenmiş, belli bir mimari özelliği olan yapılardır. Küçük merkezlerde inşa edilen zaviye örneklerinin ise, belirgin bir plan şemalarının bulunmadığı gözlenmektedir. Tabhaneli/Zaviyeli Camiler dışında, "zaviye" adıyla anılan veya zaviye oldukları bilinen birkaç yapının mimari özelliklerine kısaca bir göz atmanın yararlı olacağını düşünüyorum.

Önce hemen belirtelim ki Anadolu'da, "zaviye", "tekke", "hankah" veya "imaret" adıyla yayınlara geçmiş tarihi yapıların çoğu, en az üç mekandan oluşan çok birimli yapılardır³. İncelemekte olduğumuz Beçin'deki yapıya benzeyenlerin sayısı ise birkaçı geçmemektedir. Tokat'ta *Meknun Zaviyesi*'nde⁴, dışarıdan girilen ilk mekanın yarısı bir kubbe, diğer yarısı da bir tonozla örtülüdür. Bu mekanın iki ucuna eklenen ve biri türbe olan iki mekan da ortadaki ana mekanla irtibatlıdır. Buradaki gibi, bir kesimi tonoz, bir kesimi kubbeyle örtülü bir merkezî mekan, Tokat'ta, zaviye veya hankah adıyla anılan birkaç yapıda daha karşımıza çıkmaktadır⁵.

Alanya'da, bazı kaynaklarda *Akşebe Türbesi (Mescidi)* adıyla da anılan⁶ *Akşebe Sultan Tekkesi*, sade planıyla, incelemekte olduğumuz yapıyı yakından anımsatmaktadır⁷. Birbiriyle bağlantılı yan yana iki mekandan doğudakinin, bir yanı dışa açıktır. Batıdaki kubbeli kare mekanın, kuzey cephesi üzerinde bir girişi vardır. İ. H. Konyalı, kubbeli mekanın bir mescit olduğunu, doğudaki mekanın ise sonradan eklendiğini düşünmektedir⁸.

¹ A. Y. Ocak, *a. g. m.*, s. 256.

² Ay. yer.

³ Örneğin Tokat'ta **Halef Gazi Hankahı** adıyla anılan yapının ilk inşa edildiği dönemde, sekiz mekanı olduğu tahmin edilmektedir. Bk. S. Emir, *Erken Osmanlı Mimarlığında Çok-İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler*, I, İzmir, 1994, res. 40.

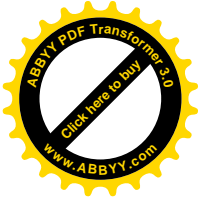
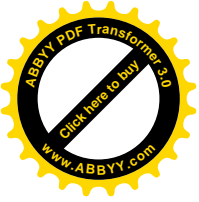
⁴ Plan için bk. *ay. es.*, res. 17.

⁵ Örneğin **Abdullah bin Muhyi Zaviyesi** (bk. *ay. es.*, res. 119), **Sünbül Baba Zaviyesi** (bk. *ay. es.*, res. 74), **Ebu Şems Zaviyesi** (bk. *ay. es.*, res. 10) gibi.

⁶ Bk. S. Lloyd-D. S. Rice, *Alanya ('Alâ'iyya)*, Ankara, 1964, s. 35, res. 14.

⁷ Plan için bk. *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, I (1983), Ankara, s. 600.

⁸ Bk. İ. H. Konyalı, *Alanya*, İstanbul, 1946, s. 287.



Beçin 1998 Kazısı

Beçin'deki yapının en yakın benzerini Balat'ta görüyoruz. Antik Miletos kenti örenleri içinde yer alan ve *Tekke* adıyla yayınlara geçmiş olan bu yapı¹, iki kare mekandan oluşmaktadır. Her ikisi de pandantif geçişli birer kubbeye örtülü olan bu iki mekandan batıdakinin güney ve batı kenarları, geniş birer kemerle dışa açıktır. Böylece öndeki mekan, Beçin'deki örnekte olduğu gibi bir ön mekan, bir revak konumundadır. Batı duvarı üzerindeki bir kapıyla bu ön mekana bağlanan doğudaki kare mekânın güney duvarı üzerinde bir mihrap nişi, kuzey duvarı üzerinde de bir ocak yer almaktadır². Bu da, bu mekânın sadece bir ibadet mekânı olmadığını, içinde gecelenen bir mekân olduğunu kanıtlamaktadır. “Tekke” adıyla anılan bu mekânın, Beçin Zaviyesi'ne benzer bir başka özelliği de, doğu tarafındaki haziredir. Hatırlanacağı gibi, Beçin Zaviyesi de, İç Kale eteğindeki mezarlığa 20-30 m. kadar uzaklıktadır.

Beçin Zaviyesi'nin kitabesi yoktur. Yapıda tarihlenmeye yardımcı olabilecek herhangi bir süsleme unsuru da bulunmamaktadır. Plan şeması olarak Beçin Zaviyesi'ne benzeyen Balat'taki Tekke'nin de tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Balat'taki Tekke'nin tarihlendirilmesine yardımcı olan Kemah'taki *Melik Gazi Zaviyesi*³, XIII. yüzyılın ilk yarısı ortalarına tarihlenmektedir. R. Duran, Balat'taki Tekke'nin XIV. yüzyılın son çeyreği içine tarihlenebileceğini ifade etmektedir⁴. Araştırmacı, 1562-63 tarihli *Menteşe Sancağı Evkaf Defteri*'nde, Ahmet Gazi'nin Balat'ta bir *Mevlevihane* inşa ettirdiğinden söz edildiğini; yine bu defter ile 1517 tarihli *Maliye Defteri*'nde, Balat'ın mahalleleri arasında “*Ahmet Gazi Zaviyesi Mahallesi*” adıyla bir mahalle adının bulunduğunu belirtmekte ve Ahmet Gazi'ye atfedilen Mevlevihane veya Zaviye'nin bu yapı olabileceğini söylemektedir⁵. Balat'taki Tekke'nin XIV. yüzyıla tarihlendirilmesi, tarihi gelişim ve yapının mimari özellikleri açısından da uygun görünmektedir. Beçin Zaviyesi'nin de aynı döneme, XIV. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmesi mümkündür.

KÜÇÜK BULUNTULAR

Gümüş Kolye: Büyük Haman'ın soyunmalık kısmından boşaltılan toprak içinde, parçalanmış bir halde bulunan gümüş kolye, gümüş bir zincire dizilmiş, iki farklı boyda gümüş boncuklardan oluşmaktadır (Res. 22). Ucunda üçgen şekilli bir sallantısı vardır. Prizma şekilli oldukları anlaşılan boncukların şekli bozulmuştur. Büyük ve küçük boncukların nasıl bir düzen içinde sıralandıkları kesin olarak saptanamamaktadır.

¹ Bk. K. Wulzinger, P. Wittek, F. Zarre, *Das Islamische Milet*, Berlin-Leipzig, 1935, s. 39, Taf. 35.

² Bk. R. Duran, *Menteşe Beyliği Mimarisi*, I, İzmir, 1995, s. 193 (Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak. Basılmamış Doktora Tezi).

³ Plan ve bilgi için bk. R. H. Ünal, “Monuments Salgūqides de Kemah (Anatolie Orientale)”, *Revue des Études Islamiques*, Année 1967, Paris, 1968, s. 161-164.

⁴ R. Duran, *a. g. e.*, s. 195-196.

⁵ *Ay. yer.*



Rahmi Hüseyin Ünal

Zincirin toplam uzunluğu 41.5 cm.dir. Zincir, gümüş boncukların içlerinden geçmektedir. Boncuklar, silmeli halkalarla vurgulanmıştır. Kolyenin üçgen şekilli sallantısı "telkari"dir. Devir tayinine yardımcı olabilecek herhangi bir özellik saptanamamıştır.

Gümüş Kolye: Büyük Hamam'ın soyunmalığında ele geçen ikinci gümüş kolyenin zinciri, dikdörtgen şekilli halkalara sahiptir (Res. 23). 7.59 gr. ağırlığındadır. Zincire dizili olduklarını tahmin ettiğimiz karanfil formundaki beş parça ve zincir, düşük ayarlı gümüş tendir. Aynı zincire iki halka ile bağlanmış durumdaki orta parça, başka bir kolyenin parçası gibidir. Delikli, üçgen formu sallantısının üst kenarındaki dört delikten ikisinde birer halka vardır. Ortadaki iki delik boştur. Kaldı ki bu parçanın imal edildiği gümüşün ayarı, gözle farkedilebilecek derecede yüksektir. Kolyenin klasik formdaki karanfillerine bakılarak, XVI. veya XVII. yüzyıla tarihlenmesi mümkün görünmektedir.

Kolye Parçası: Bir kolyenin sallantısı olduğunu tahmin ettiğimiz akik (?) parça köşeleri pahlanmış dikdörtgen prizma şekillidir (Res. 24). Ortası deliktir. 24.8- mm. uzunluğunda, 6.3 mm. genişliğindedir. Ağırlığı 2.62 gr.dır. Büyük Hamam'ın soyunmalık kısmındaki dolgu toprak içinde ele geçen koyu bordo renkli parçanın üzerinde, kabaca çiziktirilmiş, net olarak tarifi yapılamayan, yazı taklidi (?) süslemeler vardır.

Tek Boncuklar: Ele geçen üç adet tek boncuğun üçü de Büyük Hamam soyunmalığında bulunmuştur. 7.89 mm. çapında, 0.44 gr. ağırlığındaki boncuk kaya kristalindedir ve oldukça saydamdır. Küresel formu düzgün değildir.

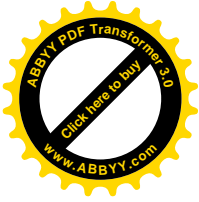
Turuncu renkli akikten (?) ikinci boncuk altıgen şekillidir. Genişliği 15.4 mm., ağırlığı 2.04 gr.dır. Yüzeyi çok düzgün ve parlak değildir.

Beyzi şekilli üçüncü boncuk kirlili sarı renklidir. Boyu 13.8 mm., ağırlığı 4.05 gr.dır.

Küpe Halkası: 1 mm. çapında altın telden imal edilmiş olan küpe halkasının çapı, yaklaşık 15 mm.dir. Halka, deforme olduğu için çapı tam olarak ölçülememiştir. Ağırlığı 0.53 gr.dır. Büyük Hamam'ın soyunmalığında bulunmuştur. Kulağa takılabilmesi için daire şekilli değil "C" formundadır. Uçlardan birinde, yaklaşık 1 mm. çapında küçük bir halka mevcuttur. Küpenin bu halkaya takılı olması gereken sallantısı kayıptır.

Toplu İğneler: Büyük Hamam soyunmalığında, bir arada ele geçen çeşitli boydaki toplu iğnelere birkaçının boyu 4 cm.den fazladır. Toplam 12 adet iğneden 8 adedinin topuzları sağlamdır. Çeşitli kalınlıkta demir telden imal edilmiş toplu iğnelerin topuzlarının sonradan takıldığı anlaşılmaktadır.

Kemer Süsü (veya Tokası): Büyük Hamam'ın soyunmalığında bulunan gümüş kaplanmış bu bakır parça, 28.2 mm. boyunda, 14.8 mm. eninde ve 1.64 gr. ağırlığındadır (Res. 25). Ana hatlarıyla bir palmeti anımsatmaktadır. Alt kısımdaki daire şekilli uzantı üzerinde, büyükçe bir delik vardır. Parça üzerinde biri büyükçe, diğer üçü küçük olmak üzere dört delik daha mevcuttur. Küçük delikler, parçanın kumaş veya deri



Beçin 1998 Kazısı

üzerine dikilebilmesini sağlamak amacıyla açılmış olmalıdır. Muhtemelen bir kemer süsü veya tokası olan bu parça, ucundaki küçük palmeti ve palmeti anımsatan ana çizgileri ile XV-XVI. yy. özellikleri taşımaktadır.

Bakır Yüzük: Büyük Hamam'ın soyunmalığında bulunan bakır yüzüğün en geniş yeri 19.5 mm., en dar yeri de 19.3 mm. uzunluğundadır. Ağırlığı 3.16 gr.dır. Mekik şeklindeki kaşı üzerinde, yazıyı anımsatan kabartma bezemeler vardır (Res. 26).

Raks Zili: 34 mm. çapındaki tunç (?) zil, 1 mm. kalınlığında ve 7.41 gr. ağırlığındadır. Ortasında kare şekilli bir deliği mevcuttur. Üzerinde, iki grup halinde düzenlenmiş, eş merkezli daireler şeklinde çizgiler bulunmaktadır.

Testi: 16.5 cm. yüksekliğinde bu tek kulplu sırsız küçük testi de Büyük Hamam'ın soyunmalığında bulunmuştur (Res. 27). Emziği ve ağız kısmının parçaları bulunamamıştır. Dip kısmı 8 cm. çapındadır.

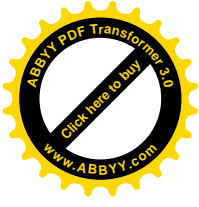
Mühür: Zaviyenin doğusunda bulunmuştur (Res. 28). Daire şekillidir. 22 mm. yüksekliğindeki sapı deliklidir. Üzerinde, *Şerife* (شريفه) kelimesi ve 1286 (1869-70) tarihi okunmaktadır.

Mezar Taşı: Kale eteğindeki mezarlığın maki ve otları temizlenirken bulunan serpuşlu, dikdörtgen şekilli mezar taşı üzerinde, yedi satır halinde şu kitabe okunmaktadır (Res. 29):

۱۲۴۷

سنه

- 1- قبريم طاغلا باشنده
- 2- صحرايه حاجت دكل
- 3- ايچديم اجل شربه تندان (ayn.)
- 4- لقمانه حاجت دكل مرحوم
- 5- و مغفور له چوبان عثمان
- 6- روحنه فاتحه ه



Rahmi Hüseyin Ünal

Kitabenin Lâtin harfleriyle transkripsiyonu şöyledir:

Sene 1247

1- Kabrim dağlar başında

2- Sahraya hacet değil

3- İçtim ecel şerbetinden

4- Lokmana hacet değil merhum

5- ve mağfur lehu Çoban Osman

6- Ruhuna fatiha

138 x 32 x 5 cm. boyutlarındaki mezar taşı, 1247/1835-36 tarihlidir.